

Núm. 55

25-7-21

nóſ

CASTELLAS

BOLETÍN MENSUAL
da
CULTURA GALEGA

Direitor Literario
Vicente Risco

Direitor Artístico
Alfonso R. Castelao

Administrador
ANXEL CASAL

DIRECCIÓN E REDACCIÓN:

Sto. Domingo, 47—OURENSE

ADEMINISTRACIÓN:

Real, 38 1.º—A CRUÑA

ABONAMENTO

Doce números, na Península 6'00 pesetas.
Fora da Península 8'00 "
Número solto 0'70 "

NOTA

Este boletín non publicará mais orixinais qu'os que foran directamente solicitados pol-a Dirección. Tampouco se fai solidario das ideas n-eles emitidos, a non ser dos que por non iren rubrados, enténdense que son da Redacción.

Os pagos son adiantados e os gastos de xiro de conta dos suscritores

SUMARIO

Mañá de outono, POR R. CARBALLO CALEIRO.
Día de Galicia.
Unhas estatuas do Pórtico da Gloria, POR XESÚS CARRO GARCÍA.
Vicetto ou o romantismo, POR VICENTE RISCO.
Catálogo dos Castros Galegos, da Seizón de Prehistoria do S. E. G.
Arquivo Filolóxico i-Etnográfico de Galiza.
Os homes, os feitos, as verbas, POL-A REDACCIÓN.

Reloxería ZENITH

MÁQUINAS PARLANTES, DISCOS
AGULLAS e ACCESORIOS

M. CALVIÑO - Ourense

Vicente Risco

Abogado

Sanlo Domingo, 47.2.º

Ourense

BOLETIN MENSUAL DA CULTURA GALEGA

Ano X

Ourense 25 Xulio 1928

Núm. 55

Mañá de outono

N-ista infanza de un día fríento e bretemoso,
n-ista mañá de outono, toda melanconía,
na que o Sol non abre as craras portas do día
máis que de un xeito medoñento e dubidoso;

n-ista mañá de outono, deitada baixo as aas
do gran paxaro gris da universal tristura
desfóllanseme as rosas das esperanzas vaas
no colo da amargura.

Toda miñ'alma sinte anseios de morrer;
teño no peito dôres que quero dormecer;
quero fuxir do mundo, feudo do Rei do Mal...

e coido vel-a tomba con a mesma emoción
con que ve o namorado, brincando o curazón,
o leito adoviado para a noite nupcial...

R. Carballo Caleiro.

O Día de Galicia

O abrente da Nosa Festa loce, rayolante, sobr'as vilas e campías c'unha dobre emoción cada ano: a emoción do esforzo trunfante e a confianza no pórvir. Xa se pode ollar o camiño percorrido e pensar sereamente nos adiantos futuros. Fai poucos anos, somentes as bateladas litúrxicas da festa relixiosa espallaban a lediza do sentimento da Terra. Pois por longos tempos o culto do Sant-Iago pelengrino acoubou nas suas azas misticas o sentimento inmorredoiro de Galiza. Hoxe, gracias á xurdia idealidade dos bós e xenerosos, a festa santa fíxose tamén a festa civil da Terra e da Raza. Frolecen as colleitas, cantan os arboredos, déitase amorosiña a mar nas praias loiras, n'iste mes d'espranza aldeán. Mais na yalba do día de Sant-Iago a estrela da mañán sabe ser o símbolo da redención de Galicia e dos fogares labregos, das vilas antigas ou novas, dos lares dos que lonxe da Pátrea soñan saudosos c'o ourizante familiar, érguese o coral unánime dos espíritos que soílo arelan unha Galicia, com'unha rosa de lus ceibe no mundo. A estadea dos mortos groriosos considera con emoción o esforzo dos viventes e as novas yalbas bican as fronteiras c'a seguridade do éxito. Que sexa un día de recollimento interior, de lembranza e d'espranza, pr'ô seguinte voltar á laboura groriosa. Unha orazón ô Noso Señor Sant-Iago e nos beizos e nos curazóns:

*Galicia, nai e señora
Sempre garimosa e forte:
Preto e lexos: onte, agora,
Mañán —na vida e na morte*

UNHAS ESTATUAS DO PÓRTICO DA GRORIA

A eirexa de Sant-Iago, si hemos de dar creto ao Códice Calixtino (ano 1138 e 1140, cap. IX) tiña tres portas principais, sendo a maior e mais fermosa a d'oucidente.

Era a súa composición a Transfiguración do Señor, maravillosamente traballada. A

mando pol-a importancia da Catedral compostelán, veu con bós ollos o derribo d'aquela fachada, cheo d'esperanza no trunfo do mestre Mateo, arquitecto do Rei D. Fernando II, que iba a erguer outra pra gardar o Pórtico da Gloria, epopeia e drama divino, composición orixinal, exemplar único no mundo, unha das maravillas no progreso da escultura medioeval.

Non se sabe de fixo cando o maestre Mateo comenzou a súa obra do Pórtico da Gloria, creéndose fose despois do 1168, invertindo mais de vinte anos, aínda que a inscrición dos dinteles diga que foron postos no ano de 1188.

Ben sexa do Pórtico da Gloria, de quantos arqueólogos e escritores téñense ocupado, maormente o que mais o divulgou D. Antón López Ferreiro, ben de algunha outra obra, o que n-ofrece dúbida, é que son da máñ e da escola do mestre Mateo as tres estatuas de que vou a tratar.

Son, como pode verse nas fotos, as de dous persoaxes bíblicos e a d'un rei. O seu tamaño e maior que o natural, e están feitos en granito ben escolleito. Das tres estatuas, parece a mais inferior a que representa un persoaxe bíblico, que con unha máñ acaríña a súa longa barba puntiaguda e entrelazada, tal como si a fixese un artista d'antiga civilización asírica ou persa. O pregado e caída do manto do rei, envolto no brazo esquerdo, é un acerto d'execución. Xa non digamos da naturalidade e da cabeza ideal do outro persoaxe bíblico, que mostra unha cartela longa, cicais pensando na trascendencia do texto. Soño istas tres estatuas enchen e dán

decoraban moitas colunas e estatuas, que eran a admiración das xentes e dos peregrinos. Isto, con todo, non foi d'abondo pra que se mantivera en pé. O Arzobispo D. Pedro Suárez de Deza (1173 a 1206), ter-

fama a calquera Museo. E nada ten d'estrano si as temos da mán e da escola do mes-

tre Mateo, o artista mais grande do seu tempo.

Isas estatuas, ademais, téñense como irmáns xemelas dos Profetas e Apóstoles do Pórtico da Gloria, asegún Vidal e Cimadevila, non estando acordes respecto a o emprazamento. (1)

Vidal sostén que os dous persoaxes bíblicos representan Abraham e Xacob, conxectura que Cimadevila confirma dicindo: Abraham é o do cabelo longo, ancha barba, bastón de dinidá e mando, cartela n'unha mán. Xacob, de longo cabelo e puntiaguda e entrelazada barba, sostense n'unha muleta que ten debaixo do brazo, pois era coxo, motivado á loita que tivo co anxel.»

Os dous menzoados escritores están ta-

mén conformes en ver na outra estatua, sin cabeza, o Rei D. Fernando II de León.

Si Vidal pon a Abraham e Xacob adosados a xambas do arco maor, Cimadevila as puxo na porta exterior xudaica, como tamén colocou a do Rei D. Fernando na xamba esquerda da porta principal, e non ó exterior como di Vidal.

Tampouco na data de 1738, cando se fixo a fachada de Casas e Novoa, nin na obra, no século XVII, das portas, senón que nos creemos que foi no XVI, (1) ó facerse as portas maiores e menores do Obradoiro, cando as tres estatuas deberon ser sacadas do Pórtico da Gloria, para ser levadas a un rincón dos xardíns de Fonseca, e despois recollidas pol-o Conde de Ximonde, que as puxo no seu Pazo da Ulla, a uns vinte kilómetros de Compostela.

Foi o primeiro en darse conta d'ilas don Antón López Ferreiro, quen as pideu ó seu

(1) Vidal Rodríguez, «El Pórtico de la Gloria de la Catedral de Santiago», páxs. 21 e 22.—Cimadevila Rey, «Las figuras proféticas de los Pórticos del Pórtico y de la Gloria de las Catedrales, respectivamente, de Orense y Santiago», Diario de Galicia do 15 de Febreiro de 1928.

(1) López Ferreiro, «Historia de la S. M. I. C. de Santiago», t. VIII, pág. 36.

dono D. Alvaro Puga pr'a Exposición Rexional de 1909, pondoas no patio de San Clemente.

Rematada a dita Exposición, viñeron figurando como do Museo da Económica hastra fai pouco. Na actualidade vense xa na sala A. do Museo da Catedral Compostelán, aínda non inaugurado, e que a maior parte da súa organización débese a os traballos de Filgueira Valverde e do autor d'istas liñas.

Ben está que pezas de tanta valía tópanse nun Museo como o da Catedral; mais tememos que o día de mañán non se namore algún rico extranxeiro d'ilas, pois co poder da súa prata levaraias, por enriba de todos os entusiasmos e de todas as ideoloxías dos homes que traballan pol-o bó nome de Galiza.

As tres estatuas do mestre Mateo, esceucional arquitecto como chegou a mostralo Antonio Palacios, (1) xenial estatuuario, o mais grande artista de toda a Edade Media, o Miguel Anxel do seu tempo, deben ser tidas por hoxe como da súa man e da súa escola. Xa respecto a qu'os persoaxes sexan os Patriarcas Abraham e Xacob, e o decapitado o Rei D. Fernando II, nos parece o mais razoable a prudenza que tiveron os da Exposición de 1909, cando as clasificaron de persoaxes d'Antiga Lei e retrato d'un Rei.

XESÚS CARRO GARCÍA.

(1) D. Antonio Palacios, «Del Pártico de la Gloria», Faro de Vigo do 21 d'Agosto de 1925.

VICETTO OU O ROMANTISMO

VII

O CAZADOR DE PANTASMAS

A Revolución de Setembre fixo de Vicetto superintendente da soada frábica de moeda de Xubia. N-aquél cárrago, ó tempo que vi-xiaba a acuñación da caldeirilla, ochavos, cuartos, etc. traballou na *Historia de Galicia*. Suprimida a frábica quedou cesante outra vez o antigo carceleiro. De 1871 a 1873 publicou os catro derradeiros volumes da *Historia*. Dend'o comenzo da publicazón d'ela, ocorreran mais cousas qu'a polémica filosófico-relixiosa do Deus-Tempo; en 1865 apareceu o primeiro volume da *Historia de Galicia* de Murguía, e no prólogo puña estas verbas: «...en nuestros días el señor Vicetto ha dado a la prensa trabajos históricos que nos abstenemos de calificar. (A calificación que mais arriba puxemos, tomada dos *Precursores*, está feita en 1885, sete anos despois da morte de Vicetto). Publicándose su última obra al mismo tiempo que la presente, un sentimiento de delicadeza nos veda respecto a ella todo juicio poco favorable. El

elogio nos sería fácil y agradable; la censura es hoy imposible». Vicetto gardou a resposta pr'o derradeiro volume, mais alí desquitouse de vez. Non somentes—coma anos despois García de la Riega e Riguera Montero—chama insistentemente a Murguía «el Sr. Martínez»—co-a millor fêdo mundo, os biógrafos posteriores, á súa volta, habían asentar tamén con insistenza que Vicetto chamábase «Benito Vicetto y Pérez», pois os eruditos non perdoan un *es*—senón que di da obra: «Frio, pesado, sin movimiento y sin vida, el incompleto libro del Sr. Martínez y Murguía, arrastra perezosamente el peso geológico, mineralógico, botánico y zoológico que le imprimió en la frente el señor López Seoane, por entre las nebulosidades del celticismo francés, las excentricidades históricas de Rougemont y las perturbaciones políticas de los legionarios del Lacio... si a oscuras estaba el lector, sobre el pasado de Galicia, a oscuras se queda. Informativa, destartada y monstruosa; capa de estudiante por lo remendada, la tal historia, lejos de arrojar luz alguna sobre los sucesos oscuros de la Galicia antigua, los envuelve

en la confusión más completa». E mais adiante: Hoy que el Sr. Martínez y Murguía está muerto, o que al menos como historiador quedó en el *no ser*... Non abonda co-esto aínda hai que ferir mais fondo, e Vicetto emprénde a con Rosalia: dí que nos versos d'ela «hay más artificio que inspiración», e ceiba sobr'a admiración de Murguía pol-a sua dona, palabras ditadas pol-a carraxe, da mais noxenta malcrianza.

Vicetto tiña a miúdo istes cabuxos. Non aturaba ningunha crítica que non fora unha loubanza. Tiña unha vaidade de nenó malcriado. Era un romántico aínda nas mágoas qu'escurecían o seu caraute. Il que l'iba faguer? Foi a vida qu'o fixo d'aquil xeito... Xa no 1860, cando publicou os *Reyes Suevos*, anunciara qu'iba deixar a literatura, na adicatoria a López Cortón: «Terminado este trabajo y concluyendo enseguida «El lago de la Limia», pienso concluir a la vez mi vida literaria. Si esta ha sido estéril para el país que me vió nacer, tampoco yo le debo sino disgustos y sinsabores. Aquellos que deban mucho a su país, su país tiene derecho a exigir bastante de sus talentos. Yo no le debo ni aun educación literaria, pues, pobre de nacimiento, sus Universidades estuvieron cerradas para mí. Que lo hagan mejor aquellos que no se vean obligados desde niños a seguir una carrera, buena o mala, para alimentarse, que es la primera de las necesidades de la vida». Esto escribía cando estaba na apoteóse: que sería n-outros casos!

Ingrata Patria, mais Patria! Vicetto endexamais deixou d'amar a Galiza e traballar por ela nin deixou tampouco de perseguil-o amor e a gloria.

En 1867 publicou no Ferrol a 8.ª edición de *El último Roade*. En 1868, *Las tres fases del Amor*, novela de caraute naturalista, asegún Fort Roldán, parez que se non puxo á venda ou retirouse. En 1872, *El conde de Amaral*. En 1874 a sua continuación, *La baronesa de Frige*. Iste ano emprincipiou o 15 de Maio a publicación da *Revista Galaica*, que surtía dúas veces ó mes. Case toda redautada por il, reproducíu n-ela as suas novelas, artigos, poesías; sacou por primeira vegada as *Tradiciones feudales de Galicia* e as *Semblanzas galaicas contemporáneas*, e

ademais desenrolou a teoría do Deus-Tempo, revisando toda a historia da filosofía pra demostrar, que ningún dos filósofos antigos nin modernos tivera un concepto cabal do que é o tempo, e ensarillouse en discrimina-ciós antr'o tempo e a duración, o espazo e a extensión, sacando a fin de contas que a duración é finita e o tempo infinito; a extensión é finita e o espazo infinito. Vicetto dispreciou, crar'está, os conceptos de duración e extensión, com'atributos dos corpos, e agarrouse ós conceptos imaxinarios d'espazo e tempo, sen fixarse o improvisado filósofo en que son conceptos valeiros qu'escuén a sustanza. Lástema non chegara a coñecer a Renouvier e a Bergson...! A colección da *Revista Galaica* compón tres volumes en folio, os dous primeiros de perto de 400 páxinas.

En 1875 escribiu *Las aureas del Sil*, que publicou na *Revista Galaica*, a qual suspendeu por fin en 1876 pra ir á Cruña empregado no Goberno civil. Outra vez na burocracia.

O ano seguinte publicou *El cazador de fantasmas*. Vicetto, d'un xeito incoscente, retratouse de corpo inteiro no título d'esta obra. Aquelo foi o que fora toda a sua vida o apaixonado Precursor: un cazador de pantasma. O Amor, a Gloria, a Liberdade, a Patria, a Obra: pantasma que persigueu asañadamente, durante trinta ou corenta anos, e que foron pra il verdadeiros pantasma etéreas que se l'iban das maus cobizosas. E por riba de todo, a pastasma inmutábele do Deus-Tempo...

Por entón tamén casou Vicetto, cando s'achaba xa no lindeiro d'alá do tempo da plenitude, alén do qual non fica mais qu'a ancianidade; cando xa andaban pol-o cabelo e pol-as barbas os fios de prata, sen que, cincuentón de bon ver, s'houbiera mingoad o lume dos ollos de Víctor Basbén... Vicetto casou: Cristina, Ildara, Madanela, Amelia, ficaban xa alá no louxe do Tempo, no mundo eterno da Saudade... Cabelos d'ouro, semellanza co-a Condessa d'Oxford de Van-Dyck, antigas pantasma pra seren cazadas na devesa entrambilicada da lembranza...

E chega o ano derradeiro. Vicetto, cesante, marcha pra Madrid, ond'escribe o prólogo do *Romancero de Galicia*. Novamente no

exilio, levado do voxo constante com'a anduriña errante a quen invoca o forzado d'Arxel na *Campana d'Anllóns*, a y-alma amargurada, chea do acedume da loita, Vicetto era un vencido: parecía un pino leixado do vento...

A corda iba rematando. Xa quedaban poucos días de traballo a aquil curazón que con variado ritmo latexara.

En Madrí, Vicetto atopouse gravemente enfermo. Coñeceu qu'a morte chegaba sen remedeo, viu que aquela era a súa, e entón tivo medo. Non medo á morte: medo a morrer lonxe da súa terra. Quería dar n-ela o derradeiro layo e deixar pra sempre n-ela os seus ósos: última ofrenda de quen lle adi-

cara o millor do seu talento e do seu traballo.

E determinou de vir morrer ó Ferrol.

Doente, atromentado por atroces doores, sintíndose morrer, Benito Vicetto tivo coraxe d'abondo pra pórse en viaxe, e chegar xa moi grave á vila onde nacera. E ali morreu «cecais satisfeito», diz Fort Roldán, ás once da noite do 28 de Maio do 1878.

Acoagou no seo do Tempo eterno e sen comenzo a y-alma axitada e trombosa d'un dos mais reloxos loitadores que Galiza, a raíña destronada, contou nas fias dos seus leudes, os bós e xenerosos.

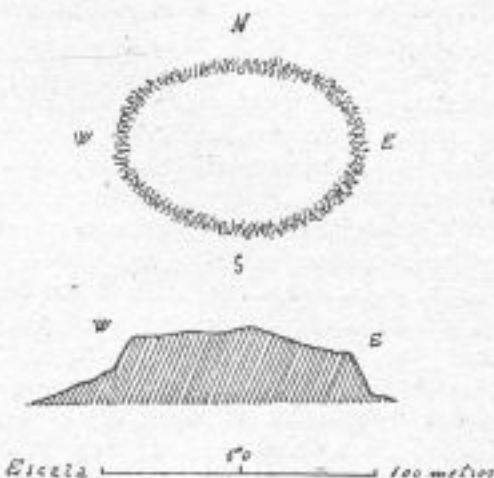
VICENTE RISCO

CATÁLOGO DOS CASTROS GALEGOS

PUBLICADO POL-A SEIZÓN DE PREHISTORIA
DO «SEMINARIO D'ESTUDOS GALEGOS» DE SANT-YAGO

OUTEIRO DE FONTEFRÍA

EMPRAZAMENTO. — Na provincia de Ourense, concello da Merca, por riba mesmo do lugar de Fontefría, pertencente á fre-

guesía de Proente. Separado do castro anterior por unha gándara estreita e desviado de el uns 700 metros.

Pol-o lado que se carea pr'a gándara ante-

rita, que é o do oeste, a aba do outeiro é curta, mais pol-o leste, o monte cai ben pino deica a Arnoia, cuio val albíscase dende ali n-un anaco longo.

DEFENSAS. — Un soio terraprán ó parecer sen muro e que non presenta sinais de parapeto. O outo de iste terraprán é de 8 metros.

MENSURAS. — A área fortificada ten as seguintes:

Do norte ó sul 42 metros

Do leste ó oeste 75 metros

OBSERVAZÓNS. — Non se ollan vestixios arqueolóxicos, nin poidemos recoller lembranzas de ter aparecido obxectos antigos.

FOLKLORE. — Luís Vilar, veciño de Olás, díxonos que iste castro fora obra dos carlistas.

BIBLIOGRAFÍA. — Inédito.

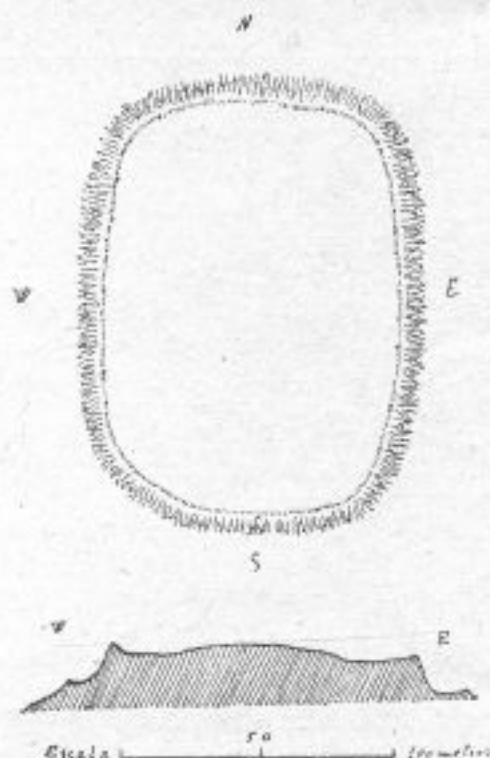
(Catalogado por Florentino L. Cuevillas).

A RODELA

EMPRAZAMENTO. — Na provincia de Ourense, concello da Merca, freguesía de

Faramontaos e por riba do lugar de iste nome. Desviado 800 metros cara ó sul do Outeiro de Fontefria, aseméllaselle nas suas condizóns topográficas, pois pol-o oeste a aba do monte case que non se ergue de unha chaira barrenta que chega deica ó po-bo de San Paio de Rabal, e pol-o leste cai na Arnoia, á que chega no sitio chamado «As Poldras do Pulido».

DEFENSAS.—Un soio terrapén de 5 a 8 metros de outo, ó parecer sen revestimento de pedra. Por riba de il hai lixeiros vestixios de un parapeto, e por baixo e soio n-al-gúns sitios, óllase unha lixeira depresión, indicio quizáis de un foso.

MENSURAS.—Mede:

Do norte ó sul 148 metros

Do leste ó oeste 115 metros

OBSERVAZÓNS.—Non se olla nin se sabe da aparizón de obxectos arqueolóxicos. Tampouco se alcontran pedras soltas de abondo, pra supor a existencia de casas nin de parapetos de cachote.

Compre soio notar que o lugar de Faramontaos, figura xa no tumbo de Celanova,

i-en documentos do século XI, baixo o nome de Faramontanos.

FOLKLORE.—Ouvín decir a varias persoas que o castro fora obra dos franceses.

BIBLIOGRAFÍA.—Citado por Díaz Sanjurjo (Art. e loc. cit.).

(Catalogado por Florentino L. Cuevillas).

O MONTE DE CASTRO

EMPRAZAMENTO.—Na provincia de Ourense, concello da Merca, freguesía de Santa Maria de Olás. É un espolón granítico de abas pinas que caín pol-o oeste en col do val da Arnoia, pol-o sul no regato de Fechoñas, e pol-o norte e o leste, xúntanse xa moi abaixadas cas de outro outeiro que se co-noce co nome, quizáis moderno de «O Pi-feiral».

OBSERVAZÓNS.—Temos percorrido estes sitios ben veces e ben de vagar, sen ollar n-iles ren que se pareza a unha fortificazón protohistórica. Soio unha pequena terraza que hai na banda do oeste e perto do cume, fixonos desconflar, mais a súa catíveza e o non seguir pra ningún dos lados e a mesma ausencia de terrapén, amostrounos que non se trataba de crara obra de fortificazón, se non quizáis de unha chaira feita por necesi-dás do cultivo.

Hai pois que admitir, que iste castro, por non ter obras defensivas, é difrente dos ou-tros catalogados e que aínda se afasta do concepto corrente da verba.

FOLKLORE.—A freguesía de Olás tivo denantes a súa cabeza en Vilarinho, aldeia formada pol-os lugares de Campos, Barreira, Pereiras e San Pedro, e parez ser que n-iste derradeiro radicaba a eirexa parro-quial, tendose descuberto n il restos de anti-gas sepulturas. Asímesmo San Pedro, debeu ser o patrón da primitiva freguesía e aínda existe unha capela a il adicada no lugar da Barreira, e alí faíselle novena e festa, que corre a cárrago de unha confradía. Pois ben o folión de ista festa non se celebra, nin ás portas da capela, nin perto da eirexa parro-quial. A xente toda ca música vai deica ó cume do castro, e alí botan os foguetes e alí alcenden fochas que poñen en dúas furas practicadas nas penedras que coroan o mon-

te. É de notar que o camiño dende a capela de San Pedro ó castro é longo, pino e ruín, e que sempre que se inizou algunha oposición ó vello costume xurdiu de cote dos veciños de Olás, pobo axuntado a Vilarinho. coído que no século XVI, e que está moi próximo ó pico do castro, namentras que os veciños de ista derradeira aldea defenderon rexamente, e ata de agora con éxito, o estilo tradizional do folión.

* * *

A unha leira que hai nas abas do montes vaíse de noite e sin dar fala, a coller certas, herbas (non poidemos enteirarnos de cales son) que sandan moitas doenzas do gado.

* * *

No cume do Piñeiral, hai dúas penedas esmonadas, que afectan certa semellanza c-un sartego antropomorfo. Din que alí estivo o corpo de San Cibrao, e que a auga que encora no lugar que ocupou a cabeza, e que

endexamais estíña, é boa pras doenzas dos ollos.

* * *

Por baixo do dito Piñeiral, xuntanse tres regatos e no cabo da chá chamada «A Parueira» que pertence xa a freguesía de Corbillón, hai un penedo c-un burato redondo na cima. Pra remediarse do mal de ollo vaíse caladamente, sen dar xiquera unha fala, cóllese n-un xerro, auga de cada un dos regatos, e despois danse tres voltas, levando a auga na man, ó redor do penedo, rezando tres credos a cada volta.

A auga asin recollida hai que bebela, e aproveita o mesmo á persoa que a recolleu que á outra calquera.

O penedo de Corbillón debía ter tan fondas raíces, coma obxecto de culto, que un párroco, a quen conecemos e tratamos, benzouno, afondou o seu burato e puxo baixo da advocazón de N. S. de Lourdes.

BIBLIOGRAFÍA.—Inédito.

(Catalogado por Flor entino L. Cuevillas)

Arquivo Filolóxico e Etnográfico de Galiza

RESPOSTAS A UN QUESTIONARIO

O ano pasado propuxen eu ós meus alumnos de Historia da Escola Normal d'Ourense, un cuestionario en resumo, anque com-preto, comprendendo os principais puntos d'etnografía e folk-lore pr'o estudo d'unha bisbarra ou d'unha freguesía, pra que o encheran perante o punto de Natal. Obtiven respostas verdadeiramente intresantes, e NÓS vainas agora publicar inteiras, sen dividila materia arredando os difrentes puntos, por ser de mais comenencia o presentalos todos en xunto os de cada bisbarra, formando un corpo coma forman na realidade. As respostas viñeron algunhas escritas en galego, outras en castelán e outras parte en

castelán, parte en galego. Eiqúí darémolas naturalmente en galego, respectando en verbas e frases escritas pol-os nosos alumnos as formas e a grafía por íles empregadas, e deixando en castelán as que n-iste idioma foron ouvidas dicir á xente.

V. R.

Freguesía de Mundil

A terra.—A freguesía de Mundil linda co-a de Seixadas, da que a separa en parte unha vía romana chamada *a vereia*, pol-o N; co-a d'Espiñoso da que a separa un regato chamado *regueiro da Cortiña*, pol-o S; co-a de Santa Baya pol-o E e co-a de Grixó, da que a separa a Arnoya, pol-o W, rematando o lindeiro por iste lado a de Vilar de

Vacas. Apesares de ser un tarreo montuoso, non ten elevaci3n de gran importancia, podendo numerar entre os seus montes, a Curtiña vella, os Picoutiños, a Campaza, etc., todos iles derivaci3n do macizo chamado Castro de Trelle. Os r3os princip3s son a Arnoya que lle sirve de lindeiro por un lado, e outro que nasce no Castro, atravesa as fregues3as de Pereira, Sabucedo e Espiñoso e vaise xuntar co-a Arnoya perto de Nogueir3, un dos lugares d'esta fregues3a. Os demais son regatiños que levan o nome dos lugares por onde pasan. Os lugares son: Outumuro, Nogueir3, Santa Cataliña, Carragal e Gueiral.

A xente.—Son de mediana estatura, morenos os mais, de complexi3n robusta, cutis 3spero debido 3 clima e 3 traballo da labranza qu'os obriga a loitaren co frío e a calor. As doenzas princip3s son: o *mal de costado* (bronquitis aguda), tifus exantemático (?), lesi3n do curaz3n, anemia e clorose nas mozas, e son raras a 3teriza, hemorraxia cerebral e a reuma nos vellos. Outros casos d'enfermedades que se dan son poucos e os andacios duran pouco, debido 3 pureza do ar e 3s condici3n climáticas do tarreo, pois a hixiene 3 perfectamente descoñecida, aseg3n afirma un refr3n moi corrente que di: «Labrador que non come media libra d'esterco cada d3a, non colle millo nin xud3a.»

Os nomes empregados son os do calendario, algo transformados por pronunciaci3n ou por costume: así, Agust3n (?) dicese *Agosto*, si s3 fala d'un vello; «o t3o Agosto»; Mar3a dicese *Maruxa*; Petronila = *Putornilla*. Os apelidos son os mais, galegos: *Fernandez, Mart3nez, Piñeiro, Guerreiro, Covelas, Castro*, etc. Os alcumes refírense 3 maneira de ser o individo e outros postos a capricho, eixemplos: *Puncho, Chougaza, Marañ3s, Gueiteiro*.

A fala.—O ton da lingoaxe 3 unha sorte de canto llano no qual a derradeira palabra da frase pron3nciase c'unha elevaci3n e depresi3n da voz semellante 3s salmos. A pronunciaci3n 3 soave, tirando algo 3 portugu3s; as *j* e as *g* fortes ou soaves a capricho, esente as que se pronuncian *x*. Fálase galego con palabras do portugu3s.

Cultura material. A mantenza.—A comida d'a cot3o consiste no caldo ou pote galego, patacas en cachelos e pan de millo. O caldo consiste n-un cocido de verdura con patacas, carne de porco, chourizos e unto. O pan de millo 3 a broa ou *vica* preparada con fariña milla mais ou menos peneirada, auga e sal; c3mese quente, porque fr3a sabe mal. A istes alimentos eng3den sardiñas, xardas, bacallau, aseg3n o tempo. En cusi3n de bebidas, 3sase o viño do pa3s, que 3 acedo e floxo.

Os d3as de festa cel3branse con relativa solenidade culinaria, pois coma d3n os nosos pe3sanos: «Cand'3 festa, van todol-os potes 3 lume». Abre a marcha o caldo galego que ent3n non 3 de viernes, composto de repolo de berza, lac3n, cachucha, touciño, chourizos e carne de vaca; un cocido con garabanzos, carne fresca e salgada, patacas e verdura, polos estofados, cremas, natillas, etc3tera, non falla o consabido arroz dulce, rosquillas, licor caf3 e viño tinto e branco e algunha que outra botella de tostado mais ou menos aut3ntico.

O vestido.—O vestido 3 o t3pico do pa3s, consistente en camisa de liño tecido no pa3s, chabrea de xerga, sayo ou refaixo de picote, lera pr'os d3as de festa e mandil ou mantelo pra diario, m3deas de l3 ou fi3, zocos de pau e na cabeza un pano que atan por atr3s da testa formando gorrete, o que se chama traguel-o pano de *cacharulo*. Os homes levan o traxe corrente, pois a monteira e o calz3n de rizo desapareceron case por completo.

As roupas de cama consisten n-un xerg3n de folla de millo ou palla co-a coberta de tecido d'estopa, sab3ns de liño ou estopa e mantas frabricadas con farrapos, ou ben de felpa tecidas no pa3s. As camas son feitas de madeira sen adornos e pol-os lados cheas de buratos grosos por onde fan pasar unha corda que 3 onde se sost3n o xerg3n. As colchas do pa3s teñen unha chea de ramos e froles, habendo algunhas d'elas relativamente caras, debido 3 traballo e dificultade da frabricaci3n.

A casa.—As casas teñen 3 entrada o p3teo que consiste n-un espazo v3leiro pra amoremear toxo, palla e demais cousas con

que frabican o esterco. A parte d'abaixo está destinada á corte. Por unha escaleira rútese o piso ond'están as habitacións; son estas pol-o xeral reitangulares ou cadradas e moi estesas pra que n-elas colla a xente os días de festa, bodas, enterros, etc. En cada unha hai unha cama ou dúas ou mais, sen tabiques nin cortinas de ningunha caste. A cocíña está tamén no piso.

Costumes e festas (non hai resposta a esta parte do cuestionario).

Cultura espiritual. Relixión (non hai resposta ás preguntas tocantes á relixión).

Supersticións. Os difuntos.—É creenza corrente que cando un individuo morre sen ter restituído o roubado, ou sen ter feito as honras fúnebres debidas a algún da familia, coma tamén si profanou d'algún xeito os petos das áneas, cruceiros, etc., ou se tivo a presidencia d'unha xuntanza de bruxas, andivo na *estadea* (Santa Compañía) ou comeu carne de gato sen serear e o que morreu sen cumprir algunha promesa, volven a iste mundo despois de mortos e viaxan de noite pol-os sitios onde cometeron ditos pecados, por onde se debía cumpril-a promesa, ou buscando algún parente ou amigo pra facerlle encárgos que il ha cumprir pra qu'o morto descanse.

Si o pecado é roubo, restituir; si é presidencia d'aquelarre, buscar quen se faga dono de dito cárrigo; si é promesa, cumprila no nome do morto; si pertenceu á Santa Compañía, agardala na encrucillada d'un camiño por onde pasen difuntos e coller a crús que l'entregará un da Santa Compañía e que deberá tragner e andar na dita procesión (que empeza despois de cear) namentras non poida darlle a cruz a algún qu'atope descuidado pol-o camiño.

O traxe dos aparecidos é branco e consiste xeralmente n-unha sabán na qu'andan envoltos. O que non é prezo fixo é o da vela: uns tráena (si pertencen á Santa Compañía) e os outros non.

Procesión das ánimas.—Nas noites escuras do inverno e sobre todo no mes d'Outono, vense pol-os camiños que van car'os cemiterios, procesións de pantasma vestidas de branco, c'unhas luces azuadas nas maus, que se dirixen ós pobos, visitaren ós que

van morrer aixíña. Despois de arrodearen a casa e rezaren varias oracións, preparan unha procesión d'enterro onde non falla incensario, faroles, nin ningunha das insinias qu'en taes autos s'empregan, dirixíndose ó cemiterio onde chegan ó amanecer, disolvéndose a comitiva deica a noite seguinte. A isto chaman *Santa Compañía, Estadea* ou *Procesión de Animas*. Hai que adevirtir que é perigoso tropezar co a dita procesión, porque a quen atopan no camiño, fanlle cargar co-a cruz, minción que ten que desempeñar namentras se non encontre outro a quen encambarlla. Pra se librar d'esto, débese levar allo no bolso ou un corno d'*escorna-bois* (vaca loura).

O Demo e o pauto.—O demo ten un poder case infinito, cura doenzas, dá fortuna, precura boa vida e dá certo poder pra se poder vingar dos nemigos. Pra conseguir istes favores compre pirmeiro de nada, falar co-il.

Os dous modos principás de facer qu'apareza o demo son os seguintes: 1.º Guísase unha pita negra ben condimentada con allo e ceboleta (a cebola das varas de San Xosé) e pementa negra; despois das doce da noite vaise a unha eucrucillada (cruce de dous camiños) provisto do guiso, unha botella de viño tinto e un mandil de picote. Faise un circo, trázase o sino de chamada (que asegún o dibuxa o comunicante, aseméllase á letra hebrea *schim*) e posto no meio do circo, empézase a comer a pita e beber o viño. Cada vez que bebe, ten que dicir:—«Ou vés, ou voume», e á terceira vez, aparecerá o dos cornos acabalo d'unha cabra. O que agarda ten que deital-o viño circularmente. O demo saudaráo e poranse d'acordo.

O segundo modo de facer surtir o demo é o seguinte: cóllese unha vaiña de fabocas que teña nove graos e ponse dentro da pia d'auga bendita un día que sexa nones, antes que ningún tome auga, e sácase o rematal-a misa, despois que teñan saído todos. Fanse dúas velas de sebo de un que teña morto aforcado. Despois das doce da noite alcéndense as velas n-unha habitación ben pechada e aentre elas, ponse o crucifixo de boca pra baixo, e sobr'a mesa ond'estean postas estas cousas, pónense encima as nove fabas, cada unha c'un dente d'allo ó lado.

Pénsase en qu'o demo pode mais que Dios, e ós poucos instantes, óiense tres golpes na porta; érguese un, e c'un allo fai dous riscos hourizontás na pechadura. Inmediatamente entra o demo. Non compre adevirtir qu'o individo non ha ter medo, pois si o ten, o demo ríese e non entra en tratos co-il.

Com'o demo ten tanto poder, pódense facer tratos co-il e o principal d'íles consiste en pedirle a felicidade n-esta vida en troque da y-alma. Pra isto, faise un documento pondo as condicións en que se fai a venda e firmase con sangue que o vendedor tira do brazo esquerdo.

Endiñados. — Son individos (probablemente mulleres histéricas e neurasténicos de certa clás) que teñen o diaño no corpo, o qual nonos deixa estar quedos, fala por íles, fainos trasnoitar e debilitalles o corpo pra que morran logo. O diaño pode entrar no corpo d'un home de moitos xeitos, sendo as principais ó bostezar (por iso é bó facer cruces no bico cando ven o bostezo), cando d'un blasphema, por unha maldizón, por traballar en días de festa, etc. Pra sacalo sirven as benzós de certos días de festa, com'o día de Santa Cruz, o Portal, ecétera. O demo sai xeralmente pol-o bico do individo en figura de lingoa de fogo. Istes individos fan esforzos inauditos por non entraren nas eirexas e xeralmente lévános d'arrastras. O qual pode ser unha proba mais do desequilibrio dos pacientes.

Bruxas, meigas, sabias, etc. — Dificilmente se pode establecer unha diferenza formal entre cada unha d'estas indivíduas. Mail-as bruxas teñen certo poder participado do demo pra facer dano; asina, a ollada d'unha bruxa pode producir a estenuación nos nenos e nas persoas mōres, no gando e aínda nos eidos, facendo que non dean froito. As meigas curan doenzas mediante certas cerimoniais raras, e a orixe dos *talladores de coxos* débese buscar nas práuteas das meigas. As sabias adiviñan o porvir e os feitos xa pasados e segredos mediante certas cerimoniais e con axuda do demo. As feiticeiras son certa sorte de bruxas que dan bebedizos, amuletos, escritos, etc. pra qu'un poida adequirir o que desexa valéndose d'íles.

As bruxas saen da casa ás noites e van

voando pol-os aires, montadas no rabo de unha basoira: pra se sustraeren á acción da gravidade, compre untarse co *cacho* que consiste n-unha pomada feita con grasa de porco, polvos de rabo de lagartixa e ósos de difuntos e unto de sapo; despois de misturar estas cousas, dín unhas palabras sobre elas e bótanlle beinzós e co-esto fica preparado pra utilizalo. O cerimoniais consiste na chamada *media misa* que é unha representación grotesca do sacrificio da misa.

Cando morre unha bruxa que foi xefe de grupo e pol-o tanto depositaria do cacho, non vai ó inferno (que pra ela nono é, posto que é amiga do diaño), namentras non atopa a quen darlle o cacho.

As meigas non voan. Curan doenzas e afuxentan os malefizos. As sabias adiviñan os segredos e as cousas futuras queimando pelo, uñas ou algunha parte do corpo da persoa interesada; hainas tamén que o fan por meio da baraxa, das raias da mau, ecétera, com'as xitanas. É un oficio que dá diñeiro, pois os peisanos creen moito en semellantes adiviñacións.

Mal de ollo, meigallo feitizo. — Tanto as bruxas com'as meigas, e demais da mesma familia, teñen poder pra causaren impunemente dano ós seus inimigos. Istes danos son o mal de ollo, que consiste en que ollando esas persoas unha cousa calquera de certa forma, producen doenzas que os médicos non son capaces de curar e que pra facelo compre andar pol-a bruxería e valerse de certas cerimoniais propias d'ela.

O meigallo é cousa semellante e consiste en que por causa d'algunha meiga, unha persoa non teña sorte nos seus negocios e que todo lle salla mal.

O feitizo somentes se refire a unha cousa determinada e xeralmente é cousa de namorados. Pra se librar dos males que poden producir todas as *tocadas do demo*, fanse desconxuros que consisten en dicir certas oracións ou proferir ameazas contr'o demo facendo cruces sob'r'a cousa ou persoa con cinzas de follas de loureiro bendito, allo, borralla e manteiga de porco en conserva (unto) e outras cousas pol-o xeito.

Fadas, trasno, nubeiros, etc. — Entenden eiquí por fadas algo así coma maldizós que

gravitan sobr'un individo, o qual fai sempre mal todo aquilo que fai, d'ahí o dito vulgar: — «Seica te viu unha fada».

O trasno é o diabo que s'adivirte co-a xente, sobre todo facéndolles perdel-o camiño cando viaxan de noite. Si os leva por camiños de difuntos, é sinal de mau agoiro, pois a persoa que leve ha morrer dentro do ano. Tamén ha morrer no mesmo tempo o que ói cantal-a coruxa ou o moucho tres noites seguidas.

Eiqui perto hai un monte chamado o *Alto das Meigas*, onde se van peinar as mulleres, sobre todo as mozas, pois debido a que d'ali vense nove eirexas parroquiás, rezando sete veces a salve, peinandose e dando arredor d'unhas pedras postas en forma de lavadeiro, nove voltas, conséguese conservar a saúde, ser bunitas e casar logo e ricas. O cerimonial consiste en erguerse cedo, levar un cacharro con auga e chegar alá sen ter falado con ninguén; peinar-se, etc. e volver sen falar outra vez ata chegar á casa; si se fala non val a cerimonia. Iste costume vai ficando en desuso debido ás bulras de que son ouxeto as que a prautican.

Os mouros encantados e seus tesouros. — En certas cavernas naturás, covas e trincheiras cuos restos esborrallados aínda duran, hai princesas e príncipes mouros que viven n-elas en figura de lagartos, reducidos a tal estado por obra d'encantamento. Co-iles teñen grandes cantidades de moedas d'ouro, barras do mesmo metal, xoias, etcétera, todo d'un valor incalculábele. Pra pillar esas riquezas compre desencantar ó cautivo e isto conséguese indo ó lugar en que s'atopan e faguendo escavaciós ó tempo que se leen certas oraciós n-ús libros manuscritos que por certo xa son raros no noso tempo, e ó saír o lagarto tocalle no bico c'unha vara d'oliveira bendita no instante mesmo en qu'apareza, senón síntese un estampido, enchese todo de fume e desaparece o tesouro.

Cencia popular. Predición do tempo. — En primeiro termo pol-os días do mes de Xaneiro, asegún istes sexan, serán os meses que corresponden a ditos días; así si o día primeiro fai bó tempo, o mes de Xaneiro será bó; si o día dous chove, choverá no Febreiro, etc. Dend'o día 12 son as *contra sor-*

tes e siguen o mesmo orde que do primeiro ó 12 ou sexa que as *sortes*. Cando o sol ó deitarse embermellece fortemente as nubes do ponente, o día que sigue será caloroso; si o bermello é pol-o Oriente, será de chuvia. Cando s'alcenden por afora os potes e cazos postos ó lume, sinal de chuvia. Si as arañas traballan con moito afán, indican que vai nevar. Si cai ferruxe da chemineia, está a chuvia perto. Si cando chove o rego forma ampollas, a chuvia seguirá forte. Os callos e a reuma son bastante bós barómetros. Tamén cánd'as pitas están tristes e achegadas unhas ás outras, indican nevada.

Remedios pr'as doenzas. — ... A y-auga d'adormideiras apricada ós flemos, produz bos resultados... porque foron empregadas pol-a Virxen pra facer durmir ó Neno Xesús, cando facía frío... Cando unha vaca ten a *lagartiña* (enflamazón da pezuña) lévase a unha encrucillada, cúrtase un terrón do grandor do pé doente, tráise o terrón e ponse no fumeiro; ó secarse o terrón, a vaca sandou. Pr'a diarrea dos porcos, pónselle borra de viño ou de vinagre no lombo. Pr'as lombrigas dos becerrifios que mamam, dáse-lles manteiga sen cocer, con allo e loureiro, ou leite onde se tivo en maceración á noite sementes de coellos.

Tallar os coxos. — O *coxo* é unha erución da pel que ven de mordeduras de bechos. Os principás son o do sapo, o da araña, o da salamántiga, o da toupeira, o da cobra, o do alacrán, etc. Tállanse facendo cruces na parte enferma con algún potingue. O que o faga ten que reunir certas condizós: pr'o do sapo ten que ser un ferreiro, fillo e neto de ferreiro.

Tamen se talla o *aberto* (resentimento de un tendón pol-o esforzo), e ten que ser muller que parira dous mellizos; o *fogardente* (eczema pustuloso) e ten que ser muller manicha.

Arte popular. — Hai cruceiros nas encrucilladas ou sitios despoboados. Foron ergueitos por persoas piedosas e recordan feitos ou leendas milagrosas. Hoxe xúntanse onda eles as vellas pra rezaren e marmularen dos veciños. Os petos das ánimas áchanse abandonados e apenas se conservan algunha leenda.

Veneráranse moito as imaxes antigas. Ó quererem unha vez tragner un santo novo, os veciños protestaron e dixeron que deixaran quedar o actual, pois o novo non favorecería os emigrantes.

(A comunicazón veu sen firmar, e deixámola asína.)

Suscribase a

"A NOSA TERRA"

Idearium das Irmandades da Fala

Redacción e Administración

Real, 36-1.º

A Cruña.

OS HOMES, OS FEITOS, AS VERBAS

SEMINARIO D'ESTUDOS GALEGOS.

Despois da xeira de Pontevedra, onde as sesións do Seminario deixaron ós asistentes moi satisfeitos e interesados, e de onde os socios do Seminario saíron moi compracidos das atencións recibidas, coma da súa visita ó Museo instalado nas ruínas de Santo Domingo, do que o ilustre Presidente da Sociedade Arqueolóxica, D. Casto Sampedro lles fixo un longo e istrutivo comentario de cada peza alí recollida, n-unha mañá inesquecente qu'ali pasaron os seminaristas, a actividade do traballador agrupamento se non detivo.

Repartíronse os eixempabres do primeiro volume dos *Arquivos* do Seminario, que en outro lugar resciamos; o *Pueblo Gallego* publicou en folletón o informe encol da *Ortografía galega*, do novo socio e distinto colaborador de N. S., Sr. Couceiro Freixomil; repartíuse o luminoso escrito do Sr. Ferreiro Cid en col da *Autonomía Administrativa de Galiza*, e separatas dos *Arquivos* e de NÓS coma o primeiro fascículo do *Catálogo de Castros*, comprendendo os do val de Vilamarín, e os derradeiros traballos arqueolóxicos, folk-lóricos e xeográficos dos señores Cuevillas, Bouza Brey e Otero Pedrayo.

A derradeiros do mes de San Xoán, realizouse a excursión centífeca á terra de Deza, onde tomando por centro a Lalín, os socios do Seminario, acompañados pol-os Sres. Rivas, Goyanes, e outras distintas persoalidades d'aquela vila, visitaron, divididas en seccións unhas corenta parroquias, realizando nelas estudos das súas diferentes especialidades. O Seminario conta adicar un volume inteiro dos *Arquivos* á bisharra de Deza, o qual ha conter estudos moi notabres.

Visitaron en Lalín os socios do Seminario o notabilísimo Observatorio Astronómico do Sr. Aller, que acolléndooos coa súa aberta e enxebre cortesía e coa súa sinxeleza de sa-

bio, amostroulles todol-os seus aparellos, biblioteca e diarios d'ouservacións, espricando todo coa súa verba fécile e antusiasta.

EN COL D'IRLANDA.

Son merecentes de nota os artigos que ven publicando no *Pueblo Gallego*, Plácido R. Castro, sobr'o desenvolvemento político, cultural e económico do Estado Libre d'Irlanda. Estuda n-iles o estado dos partidos, o asombroso labor do Goberno en materia política pra chegar á paz interior e exterior, en materia agraria e cooperativista, en materia cultural e de rehabilitamento do idioma, en todo o qué podemos ollar un trunfo do bon senso que sabe axuntar o idealismo mais requintado co senso da realidade mais imparcialmente ouxetivo. O de Plácido R. Castro é o primeiro labor serio que se fai pra que Galiza coñeza ben como se desenvolve aquíl pobo irmán noso de raza. Plácido R. Castro, que é coma nós, celtista, e ten moita penetración e moita cultura, escribiu tamén enantes algús artigos en col do espertamento do País de Gales. É un labor que cumpría, e xa temos quen o faga.

OUTROS FEITOS.

Abriuse en Madrid a Exposición d'Arte Galega orgaizada por *Heraldo de Madrid*, e debida principalmente á iniciativa de Rafael Marquina. Anque faltaron algús artistas a Exposición non deixou de ser un éxito; ata se deron n-ela a coñecer algús artistas novos, e en xeral, a impresión que deu foi moi boa, e os comentarios ben favorábeles.

Co gallo d'esta Exposición, déronse algunhas notabres conferencias en col de Galiza, antr'outros, por Basilio Alvarez, Anxel del Castillo, Victoriano García Martí, Alvaro M.ª de las Casas, e derradeiramente, Ramón Otero Pedrayo. O noso Director, Vicen-

te Risco, tamén invitado, impedido d'ir por asuntos de familia, enviou a súa conferencia que pode que sexa leída en público. Anúncianse outras conferencias de varias persoalidades galegas.

—Orgaizouse n-Ourense unha Sociedade Coral Polifónica, co-a mesma finalidade de cultura musical que a meritísima de Pontevedra. Din que logo fará a súa presentación ó público, e NÓS agóiralle un éxito que de todo curazón lle desexa.

LIBROS

A MAORAZGA (segunda parte de *Os Camiños da Vida*) por RAMÓN OTERO PEDRAYO, A Cruña, NÓS, 1928.

OUTROS sete capítulos da maxistral novela d'Otero Pedrayo, nos que sigue a historia principiada n-*Os Señores da Terra*. Doña Ramonciña loita, acochada na aldea pra sostel-os pazo dos Pugas da Pedreira, feita a providenza da familia, agarimando irmans e parentes, que chegan guindados pol-as tromentas do século trágico. Un d'iles, don Adrián Soutelo —un trasunto do pensamento segredo d'Antolín Faraldo; ou un Faraldo refeito, ou millor aínda, revivido, no pensamento segredo de Ramón Otero— traí o pazo unha soma d'idealismo e de misteiro, e ha deitar esa soma no espírito do seu sobriño: o *Estudante* do derradeiro volume. Namentras, a favor das loitas polítecias, novas xentes van triunfando escuramente: Trepapouco, o curial andromenante; o Habanero negro, trafegando co-a fame dos labregos; o Tutano, verme que rilla o pazo de Doncos; o tendeiro castelán da rua do Vilar... As silveiras esgazan os derradeiros farrapos do manto real da Galiza. É tristeira esta parte da novela; case s'agradece a traxedia sangrenta das trenzas loiras do capítulo derradeiro.

Otero Pedrayo posa o mais fondo senso da vida; n-esta novela vense craramente atuar, n-un entrambilicamento indexergábele, os sentimentos e as paixóns das persoas, o determinismo social da historia e o fado cósmico, mudo e cego. Está escrita parte por afora, en observador, parte d'adentro dos persoaxes, en psicólogo. Non hai con quen comparalo; e nos lectores sonan ó azar os nomes de Reymond, de Joyce, de Dostoyewski, pra que se vexa coma é de seu, de único, de senlleiro... Endexamais se fixo nada tan novo; endexamais se fixo nada tan galego.

DE CATRO A CATRO, versos de MANUEL ANTONIO, A Cruña, NÓS, 1928.

MANUEL Antonio é un poeta raro e de pouca produción o qual ben pode ser un mérito, xa que, n-un espírito tan eisixente com'o seu, indica que se non satisfai con todo o que escribe, e qu'está emperrado en atinxir a meirande perfeición adentro da súa estética. Dende que con Alvaro Cebreiro, publicou o soado manifesto tidoado *Mais Alá*, que n-estas páxinas fora reproducido e comentado, pouco mais publicou. Agora dá iste volume, n-unha edición de NÓS, moi corrente e ó tempo moi orixinal, unha das millares que ten dado a editorial, c'un feixe de poemas cuio contido esencial ven indicado nas velas infladas da portada. Porque, anqu'algúnhas das belezas dos poemas de Manuel Antonio non poidan ser gustadas inteiramente pol-os que sean alleos á estética qu'os norma—imaxes soltas, tan delicadamente enfiadas, que vése que o están sen vel-o fio; versos libres, desfeitos, pra deixal-a imaxe en liberdade; cousas do mundo subxectivo olladas ouxetivamente; creación —ninguén pode deixar de ver n-il o poeta do mar, o mais escrusivo dos nosos poetas mariños. Crar'está que con ser marifeiro e poeta, Manoel Antonio non é somentes un poeta-marifeiro. Antr'o mar e nós, está o poeta, e o poeta danos o mar en imaxes: imaxes d'impresións sensíbeles e imaxes de sentimentos evocados pol-as impresións sensíbeles. En suma, pensamento; outras veces non: surrealismo, querido ou sen querer. Si fora sen querer, millor aínda. Sempre, o mais franco avanguardismo: por iso leva as velas infladas. Por que vai pra lonxe.

VERBO SER E VERBO AMAR, por ANTONIO CORRÊA D'OLIVEIRA, Lisboa, 1926.

POEMA da Creazón e da Redenzón vivido pol-a y-alma portuguesa d'un gran poeta, d'un gran patriota e d'un gran cristiao. A forma de tercetos endecasílabos dalle un ar de *Divina commedia*—menos tristeira e mais espranzada—que tería tamén anque levava outro metro, anque se non percibira á primeira ollada.

Non é a primeira vez, nin moito menos, qu'iste tema é tratado nas letras portuguesas; hai pol-o menos outras dúas cousas inxentes: o *Adão e Eva* do Eça de Queiroz, que é a mesma historia referida á luz da ciencia positivista (o *Genesis* escrito por Haeckel ou por Büchner, se Haeckel ou Büchner souperan escribir como sabía o gran Eça), e o *Regresso ao Paraíso* de Teixeira

de Pascoaes; que desfai a Escritura en mitos, co-a súa enorme visión poética. Por fin, ven Corrêa d'Oliveira, o poeta que con Lopes Vieira e Teixeira de Pascoaes, forma aínda a gran trindade lírica portuguesa; mais agora é outra cousa. *Verbo ser e verbo amar* é un poema cristián e relixioso que se mantén fidel n-un todo á Palabra de Deus atal coma s'espresa na Escritura Santa. A dicir verdade, é un libro de converso:

—«Senhor [Senhor] (dizía) eu não sou digno;
Mas não me deixes, Pai! na escuridão,
Se acaso é bom e justo o que designo.

Defende, exalta a humilde inspiração:
E se reforme na verdade santa
O antigo pensamento, errado e vão.»

Non é xa pouco a sinceridade, n-un poeta de hoxe, anque somentes con sinceridade se poida ser gran poeta. Mais Corrêa d'Oliveira non glosa do *Padre noso*, no canto terceiro—xa que Padre noso, na súa sinxela sublimidade, non ten nada que lle pór—senón que tradúz n-unha lingoaxe idealista de vidente e poeta. É extraordinario n-esto o relato da creazón do mundo, no canto primeiro.

Corrêa d'Oliveira non dá importancia ó seu poema («vale mais rezar...» diz no *Post-scriptum*), mais decerto que a súa lectura alumea e consola.

ANTOLOGÍA DE LA LÍRICA GALLEGA, por ALVARO MARIA DE LAS CASAS, Madrid, 1928.

PIRMEIRO volume d'unha nova biblioteca, adicada a cousas de Galiza e dirixida pol-o noso distinto colaborador, é unha das milliores e mais completas antoloxías galegas que se teñen publicado. Dend'o soado *Album de la Caridad*, son xa algunhas as que se teñen feito nos tempos modernos—os *Cancioneiros* son tamén antoloxías—destacando antr'elas a contida en *El Idioma Gallego* de La Iglesia, a mais completa, anque mais con criterio histórico que non estético; a que leva ó final a *Historia de la Literatura gallega* de Carré Aldao, que foi fonte de outras, e o único da literatura galega que coñece moita xente d'enfora; *Las mejores poesías gallegas*, d'Euxenio López Aydllo, que debeu esgotarse moi cedo. A d'Alvaro de las Casas ten a ventaxa de chegar ó noso tempo e traer cousas dos mais novos poetas, de maneira que presenta un cadro completo da nosa lírica, dend'as orixes ata ó ano 1928, sen esquecer a poesía popular, da que traí unha boa escolma. É un labor ben meritoso e que ha facer moito pol-o espallamento das nosas letras:

Pr'os demais volumes da biblioteca, anunciáanse intresantes estudos dos mais destacados traballadores da nosa cultura.

ARQUIVOS DO SEMINARIO D'ESTUDOS GALEGOS, vol. I.

De propósito deixamos pra iste número a reseña d'iste intresantísimo volume, que contén unha parte importante dos traballos do Seminario. O volume primeiro dos *Arquivos*, xa antes d'eiquí espertou ecos gabanciosos en diferentes círculos culturais do mundo, onde s'anotou con certa sorpresa esta súpeta revelación d'un traballo concencioso e serio feito ó xeito europeo n-iste recuado recanto da terra, ond'un pobo esperta á conciencia de si mesmo. O volume, de 273 páxinas, contén os traballos seguintes:

O ídolo cilíndrico do Museu Arqueolóxico de Pontevedra e outros ídolos galegos, por Florentino L. Cuevillas, director da Seizón de Prehistoria. O autor pon en comparanza o ídolo de Pontevedra cos ídolos cilíndricos portugueses inventariados por Vergilio Correia, cos ídolos-placas de Portugal e da cultura almeriense, atopando paralelos na Hespania, Francia, Inglaterra e Dinamarca. Tenos por estilizacións humanas, e tocantes á orixe, desbota a opinión orientalista de Dechelette; tenos coma eneolíticos, e deixa en pé o problema das súas relacións co-a deusa núa d'Oriente, as que d'eisistiren, supón serían d'Elam e Sumer co val do Nilo, d'iste co neolítico do Sahara do que semella derivarse a cultura d'Almería. O se non atopar na Galiza mais que ise ídolo cilíndrico, atribúeo a seren tales ídolos da fase b) do Eneolítico inicial, na qual hai un verdadeiro isolamento cultural antr'as terras do N e do S do Douro. Por outro lado, atopa posibles precursores do ídolo cilíndrico en dous machados-cinceles do Museu d'Ourense e dous anacos de discos furados de barro atopados en mámoas.

Estazóns prehistóricas da ría de Arousa. Anta e penedo grabado de Oleiros, por Fermín Bouza Brey. Estudo d'un dólmen de cámara sinxela e d'unha peneda con insculturadas d'animas estilizados (probablemente, cabras) situados na freguesía de San Martiño d'Oleiros, dando conta de curiosa bibliografía antiga referente a aquela bisbarra.

Estampas d'Ourense a mediados do século XVIII, por Ramón Otero Pedrayo, director da Seizón de Xeografía. Valéndose de documentos do Arquivo Municipal d'Ourense e do Catastro do Marqués de la Ensenada, o autor fai un curiosísimo estudo de xeografía humana que comprende todol-os aspectos da vida da cidade no século XVIII: *A cidade*, que vai describindo rúa por rúa,

partindo da Praza Maior, centro entón da vila—e aínda hoxe— co Consistorio e as casas principais; *As casas*, cos seus tipos de construción, d'aspecto urbano ou rural; *Os oficios*, con espresión do que ganaban os mesteiros d'aquél tempo, a súa orgaización, etcétera; *As profesións*, nas que ouserva o predomínio da curia; *O goberno da cidade*, co seu correxidor, o Concello cos seus oficios de rexidores acaparados pol-a eirexa e as casas grandes; *A Eirexa*, co bispo, o Cabido co-as súas dinidás e oficios, Obras pías, as parroquias, o Colexio da Compañía de Xesús, o das Mercedes, e os conventos de San Francisco e do Rosario ou Santo Domingo; e *Aspectos da cidade e do seu vivir*, con datos curiosos e recostituicións conxeturais moi atinadas.

O castro de Caldelas, por Vicente Risco, director da Sección d'Etnografía. Despois d'unha introdución xeográfica en esbozo en col da *Terra de Caldelas*, ven a descripción da vila, atal e coma hoxe é, pasando en revista os bairros, a fortaleza, a eirexa parroquial, o Santuario da Virxe dos Remedios, as casas fidalgas. Vénen despois as *Memorias históricas*, onde recolle todol-os datos que permite o teren ardidol-os arquivos na invasión francesa, con curiosos datos de tradición oral referentes ó século XIX. Despois empeza a parte etnográfica, falando de *A xente*, coa sembranza física e moral dos caldelaos, e despois a *Pequena escolma folclórica* en que describe os costumes e festas do ano, presenta tipos de gaiteiros antigos que deixaron lembranzas, e algúns contos recollidos dos beizos da xente.

Aportazón ó estudo da historia da pesca da balea nas costas da Galiza, por Luís Tobío Fernández. Trata d'un proceso que se tratou no ano 1527 antre a vila de Viveiro e os baleeiros, moitos d'íles estranxeiros, que viñan pescar a Bares.

A insinanza do Dereito Román na Universidade de Sant-Iago, hastra o plan d'Estudos de 1772, por Salvador Cabeza de León, Presidente do Seminario. Estuda dende a fundación da cadeira d'Istituta, que emprinciou a espricar vountariamente pol-o 1646 o Lic. D. Luís de Ponte e Andrade, e que se fundou xa de feito en 1648, ganándola en oposición o Lic. D. Benito Novoa, e dende a fundación das de Pandectas (Dixesto novo e Inforciado) en 1649, desempeñadas ó principio respectivamente por D. Benito de Novoa e D. Xan Leal de Lis, ate o dito plan, traquendo a final a lista dos leutes d'Istituta dende 1648 ata 1755.

Colección de tapices y colgaduras de la Catedral de Santiago, por Salustiano Portela Pazos de Probén, director da Sección de historia. Menzoa principalmente os doce de

Goya indicando as datas en que foron tecidos *El novillo* (1776), *La fuente* (1789) e *Los niños del carretón* (1786 e 1795). Tocantes ós tidos por Gobelinos, supón seren compañeiros dos tecidos en Madri pra Calros III asegun cartós de Guillerme de Anglois.

Sobre a localización xeográfica do Sant-Grial, por Xoaquín Arias Sanxurxo. Con moita erudición e atinadas razóns, presenta o autor unha nova hipótese pr'a localización do Montsalvat e do templo do Graal, na Ribeira Sagrada, á veira do Sil, baixo a Cabeza da Meda, en terras de Caldelas, concellos de Parada do Sil e Trives. Atopa n-aquelas terras o nome de *Salvador* (Salvaterra) en Santa Maria de Rozavales (Monforte) e San Mamede de Vilachá (Póboa do Brollón); atopa que o bosque pódese reducir o monte chamado Monte de Ramo, e por fin atopa a leenda do roubo do Calis en moitas freguesias da Ribeira Sagrada.

A festa dos Maios, por Xosé Filgueira Valverde, Segretario xeral do Seminario. Amostra un estudo complotado d'iste intresantísimo punto do folk-lore galego, con abundantes paralelos e comparanzas, estudándola en total-as variedades e en todol-os seus aspectos, cos precedentes das cántigas de Maio nos Canzoneiros, c'unha profusa colección de cántigas modernas e a súa música e copiosa bibliografía.

Cotos y jurisdicciones de Galicia. Villar de Ferreiros, por Antonio Taboada Roca. Documentado estudo do Pazo de Vilar de Ferreiros e xurisdición chamada antigamente de Moreda, en terras da Ulla, antiga provincia de Santiago, con descripción do pazo, apeo da xurisdición e reseña biográfica e xenealóxica dos seus poseedores, dende o ano de 1404, con Alvaro Rodríguez de Sotomayor, ata D. Francisco Xavier Pimentel Sotomayor no século XIX, suprimidos xa os señorios xurisdicionais.

Datos para la historia de Monforte, por Pedro Bóo Pita. Co-as cláusulas do testamento do Cardeal D. Rodrigo de Castro, Arcebispo de Sevilla, fundando o Colexio de N.ª S.ª da Antiga, da Compañía de Xesús, na vila de Monforte, con residencia pra estudantes probes; e da escritura fundazonal da institución.

Sobre a presenza da ilmenita nas áreas de Galicia. Análisis da ilmenita de Balarés, por Isidro Parga Pondal, da Sección de Ciencias. Comproba por análise a eistencia da ilmenita, misturada c'outros ferros titanos, nas áreas de varias prays galegas, coma en Laxe, Balarés, Louro, Lira, Lallo e Carnota.

Análisis de evansita en tres localidades galegas, por I. Parga Pondal. Analiza mostras d'iste mineral, moi raro, atopadas en

Louro, Negreira e Teis. É un fosfato d'aluminio.

As aves de Galicia, por Luis Iglesias e Iglesias, director da Seizón da Cencias. Dá conta de 85 especies, cazadas, clasificadas e naturalizadas pol-o autor, das cales, nove son novas na fauna galega: *Anthus campestris*, L.; *Certhia brachydactyla*, Brehm; *Clamator glandarius*, L.; *Oidemia nigra*, L.; *Querquedula crecca*, L.; *Branta leucopsis*, Bechst; *Charadrius hiaticula*, L.; *Larus ridibundus*, L.; *Calymbus nigricollis*, Breh.

Remata o volume co-a publicazón dos nomes dos señores que constitúen o Consello directivo, Seizóns, e lista de socios e traballos presentados por eles ó Seminario.

LETRAS D'AFORA

TAMÉN Liam O'Flaherty andivo moita terra e moita mar. Hai que notar de que xeito os homes de raza privada longo tempo da propiedade afanse a camiñar, eso sí, con pouco socego esculcando en cada novo solpor un fume familiar. Irlandeses, galegos, polacos. Quizais por iso disfrúitan d'unha superior propiedade ideal e, donos da terra, crían patreas inmorrentes.

Liam O'Flaherty apesares do seu fermoso nome (xa imos vellos pr'adeptar de erse ea sua poesía) non figura sentir amor ás illas Aram. Aquiles lombos de pedra apenas precisados oito días dos trescentos sesenta e cinco do ano, no dinamismo das néboas e das olas, rachadas pol-as pillaras. Dixo que Synge dira unha impresión puramente literaria das illas. Non'o creo. O mesmo díxose de Pondal. Hai moitas crás d'ouxeividade e a pior d'elas, a mais enganosa e perigosa, é deixarse levar pol-a sensibilidade meia da xente. Pódia qu'haxa moito de figurancia, pois sempre foi ben doce ferir o mestre consagrado. As veces trunfa o sentir do tendeiro e non se fai caso do que pensa o vello pescantiño. É tamén o novo.

N'hai dúbida Liam O'Flaherty conseguiu unha boa novela. Non xenial. Ben feita, superiormente istromentada e sobretudo d'un análise fírente que apenas deixa unha sonda de misterio na i-alma escolleita. Ademirabre paisaxe urbano de Dublin, nos barrios baixos c'a porcallada, a febre da noite, e tamén un lostrigar de paixón e unha asambrea de forzas disciplinadas na asociación revolucionaria. Un Estado no Estado. Sempre chove sempre hai lama nas rúas e os vidros mollados acougan interiores de gran fondura moral. É unha ventaxa ter unha grande vila. Compreta iste libro o mais complot Dublin de Joyce nas xentes de Dublin mais non ten comparanza c'a vibración do *Ulyses*.

O interese do libro está no Denunciador

que lle presta o tódoo. N'un corpo de xigante barbaremente forte acouga como un neno n'un salón grande, unha i-alma pequeniña que non sente o remorso nin pode matinar a mais cativa solución lóxica. Analise da millor escola de Histoloxía moral. O remate, consola un movemento da i-alma irlandesa que chea de piedade sabe poñer no derradeiro instante do espía un raio aluado de paz.

Valery Larbaud publicou no «Commerce» unha cousa de Liam O'Flaherty: «Bárbara a roxa». Forte senso da raza pol-a que esbara o extranxeiro. Figura un home superior e nin conquista a dona, nin o pobo, nin o paisaxe de rocas. Contodo traí ideas novas e coma non é comprendido pasa á categoría de lenda—e siga a loita da xente contr'a mar, os ventos, as colleitas esgrevias.

Tres instantes do «Journal Intemo de Benjamin Constant. Colle do 1804 ó 1816. Abonda abrillo por calquer parte; é a ventaxe das memorias nas que un sempre está en todas as follas ou se fai a ilusión de estar. O autor merece unha lembranza. Moito se ten falado arredor das poucas páxinas do «Adolfo» e queda aquí xesto de politeco un moito excentrico e a gracia de salón.

O 29 do Pluvioso do ano XII remata a «Estética» de Schelling, en Weimar. Non era todo escenografía neoclásica e algo val vivir no centro da Europa. Mais adiante conversación con Mand. Staël, Schlegel e Sismondi en Ginebra. Sería bñ estudar o papel d'ista cidade e d'iste paisaxe no Romantismo. Quizais un orden e unha sobriedade. Unha nota de 1815: fala longamente c'o emperador e escribe: «si non prauticou a Liberdade entenda moi ben». Por todo o libro corren ondas interferentes de paixón que non se poden precisar sin matalas.

Na estela de Rousseau e no silencio de lus xiado de Noruega Kunt Hamsun escribe «Baixo a estrela do outono». A carón da poeozón fantástica do escenario do norte hai a forte realidade de natureza e unha sensibilidade do héroe que non ten medo de xurdir, romántico, pol-o mundo adiante.

Os *Conqueridores* de André Malraux son pretuberculosos, bos orgaizadores con moito dossier, sorben cockteles e teclean nas ametralladoras. Queren orgaizar o caos chino en senso bolchevique. Algo coma procurar unha lóxica no bosque tropical. O libro é maestro, de feitura, e pol-as lonxanías que deixa aduñar. A infinda China hastra inquieta a sistemática do Xefe marxista.

R. O. P.

Imp. NÓS Real, 36-1.º A CRUÑA

P A R D O

ÓPTICO CENTÍFICO

Preguntoiro, 32
SANTIAGO

San Andrés, 50
A CRUÑA

CASA EISCRUSIVAMENTE ADICADA A ÓPTICA CENTÍFICA

X. CALVIÑO DOMÍNGUEZ

ABOGADO-PROCURADOR

CANTÓN PEQUEÑO, 1-(OFICINAS)

Teléfono, 581.

A Cruña.

FOTOGRAFABADO

Si quer qu-os seus fotografados sexan o mais perfeito posibles, convelle envialos aos

Talleres de fotografado ESPASA-CALPE S. A.

Ríos Rosas, 24-Apartado, 547 MADRID

Axiña aparecerá

O porco de pé

F. ROMAN E SACO

DROGUERIA

e FARMACIA

Pereira, 19

Teléfono 28

OURENSE

Use o novo cristal PUNTAL, fabricación de Zeis,
e escurusiva da

CASA DE LOS LENTES

Plaza Mayor, 18.

OURENSE.

Drogueria e Farmacia

LUIS FÁBREGA

Progreso, esquina a Luis Espada

OURENSE

MERQUE VOSTEDE

Plumeiros **RAFIUM**

De mais dura qu'os de pruma e limpan
millor. Véndese en todol-os estabreci-
mentos do ramo

Andrés Perille - OURENSE

Lea vostede

Os Camiños da Vida

por **R. Otero Pedrayo.**

BODEGAS GALLEGAS, PEARES E OURENSE

Viños finos de mesa: Tinto-TRES RIOS. Blanco BRILLANTE

LOS GALLEGOS blanco e tinto

Macía e Valeiras, Apartado 18 - Ourense

SANATORIO QUIRURGICO DE SAN LORENZO

SANTIAGO DE GALICIA

DE LOS PROFESORES

D. Fernando Alsina y **D. Antonio M. de la Riva**
CIRUJANO GINECÓLOGO

Establecemento dotado de todol-os elementos que exixen
a terapéutica e a hixiene modernas, situado nas aforas
da poboazón, moi cerca do paseo da Ferradura

Teléfono número 195

Pra detalles, calquera dos Directores ou o Médico interno

A hixiene nos nenos

é a garantía da súa saúde física e moral o día de mañá.

No diario aseo dos nenos emplee o **"Jabón Sales de la Toja"**, único que ás súas altas calidades meicifinas xunta toda a finura e perfume d'un xabón de tocador.

Contribúe ó perfecto desenvolvemento das criaturas e evita o perigo da escrófula e o raquitismo.

**JABÓN
LA TOJA**
ÚNICO EN EL MUNDO

HELIOZ

O Xabón da Toxa
ademais de ser o mellor é un
producto galego que nos
honra no mundo enteiro

AGUAS DE
MONDARIZ
FUENTES DE GÁNDARA Y TRONCOSO
Propiedad de los Sres. Hijos de Peinador

Véndese en todas-as
Boticas, Droguerías
Hotels,
Depósitos d'augas
minerás,
Restaurants e
vagos-camas de
todol-os três

Estas augas, de sona universal son o remedio enxebre e eficacísimo

cand'un quer combater o
Artritismo, a Diabetes, Desnutrizón, Obesidades diversas, doenzas do Aparello dixestivo, Anemia e Neurastenia

**Riquisma auga de mesa
gaseada naturalmente**

MONDARIZ-BALNEARIO Áchase á 35 Km. de VIGO